

**IZVEŠTAJ O OSTVARIVANJU PRAVA DETETA
U REPUBLICI SRBIJI
IZ UGLA DECE I MLADIH**

Beograd, decembar 2012.

SADRŽAJ

1. UVOD

2. OSTVARIVANJE PRAVA DETETA NA ZDRAVLJE

- 2.1. Informisanost o savetovalištim za decu i mlade
- 2.2. Navike u ishrani dece i mladih
- 2.3. Informisanost dece i mladih o zdravstvenim pitanjima
- 2.4. Stavovi dece i mladih o bolestima zavisnosti
- 2.5. Preporuke dece i mladih za unapređenje zdravlja vršnjaka

3. OSTVARIVANJE PRAVA DETETA NA OBRAZOVANJE

- 3.1. Preporuke dece i mladih za unapređenje kvaliteta obrazovanja

4. OSTVARIVANJE PRAVA DETETA NA BEZBEDNOST I ŽIVOT U KULTURI NENASILJA

- 4.1. Bezbednost i privatnost dece i mladih u odnosu sa roditeljima/starateljima
- 4.2. Bezbednost i privatnost dece i mladih u intimnim vezama
- 4.3. Doživljaj bezbednosti životnog okruženja dece i mladih
- 4.4. Spremnost dece i mladih na primenu nasilja
- 4.5. Preporuke dece i mladih za unapređenje bezbednosti i kulture nenasilja

5. OSTVARIVANJE PRAVA DETETA NA NEDISKRIMINACIJU

- 5.1. Preporuke dece i mladih za smanjenje diskriminacije

6. OSTVARIVANJE PRAVA DETETA NA ZAŠTITU OD VRŠNJAČKOG NASILJA

- 6.1. Spremnost dece i mladih da prijave doživljeno vršnjačko nasilje
- 6.2. Predlozi dece i mladih za smanjenje vršnjačkog nasilja
- 6.3. Učešće dece i mladih u programima za smanjenje vršnjačkog nasilja
- 6.4. Stavovi dece i mladih prema vršnjačkom nasilju
- 6.5. Preporuke dece i mladih za smanjenje vršnjačkog nasilja

7. OSTVARIVANJE PRAVA DETETA NA PARTICIPACIJU

- 7.1. Važnost koju deca i mladi pridaju participaciji na raznim nivoima
- 7.2. Participacija dece i mladih na raznim nivoima
- 7.3. Rad učeničkih parlamenata
- 7.4. Preporuke dece i mladih za unapređenje participacije

8. ZAKLJUČAK

1. UVOD

Pet godina nakon prvog dečjeg izveštaja o ostvarivanju prava deteta u Srbiji, koji su članovi i predstavnici Koalicije dece i mladih pripremili krajem 2007. godine i predstavili pred Komitetom za prava deteta u februaru 2008. godine, kao i tri godine nakon učešća u pripremi izveštaja o primeni Fakultativnih protokola uz Konvenciju o pravima deteta, deci u našoj zemlji ponovo se pružila prilika da učestvuju u novom ciklusu izveštavanja. Imajući na umu iskustvo iz prethodnih ciklusa izveštavanja, te smatrajući da ćemo najbolji uvid i najsveobuhvatniju sliku o ostvarivanju prava deteta u našoj zemlji steći ako u ovaj proces uključimo što više naših vršnjaka, ovog puta smo takođe odlučili da izveštaj pripremimo na osnovu rezultata istraživanja.

Za razliku od izveštavanja u prethodnom periodu, kad su oba puta bile napravljene koalicije dece i mladih koje su pripremale izveštaje, ovaj put su izveštaj zajednički pripremale tri grupe dece i mladih, iz tri različita mesta u Srbiji:

- Dečji informativno-kulturni servis DX, grupa dece i mladih pri Centru za prava deteta (Beograd),

- mladi aktivisti programa Društva za razvoj dece i mladih - Otvorenog kluba (Niš),

- mladi članovi i članice omladinskog kluba pri Užičkom centru za prava deteta.

Ove tri grupe uključene su u projekat "Živeti prava deteta", koji Centar za prava deteta realizuje od 2010. godine, uz podršku Save the Children. Kroz ovaj projekat grupe dece i mladih osnažene su za praćenje i zastupanje za ostvarivanje prava deteta.

Priprema ovog izveštaja započela je tako što su nas voditelji grupa prvo upoznali s preporukama Komiteta za prava deteta. Na temelju analize tih preporuka koju smo obavili zajedno sa njima, izabrali smo šest oblasti u kojima smo želeli da istražimo stavove i mišljenja naših vršnjaka, te da steknemo bolji uvid iz njihovog ugla u to da li se i na koji način ostvaruju prava deteta u tim oblastima. Zatim je svaki od ova tri kluba, uz pomoć odraslih voditelja i osobe stručne za sprovođenje istraživanja, preuzeo na sebe kreiranje pitanja iz odabranih oblasti. Tako su članovi kluba iz Užica pripremili pitanja iz oblasti zdravlja i obrazovanja, grupa iz Beograda je kao teme izabrala bezbednost i kulturu nenasilja, kao i ostvarivanje prava deteta na nediskriminaciju, dok se grupa iz Niša opredelila za pitanja iz oblasti vršnjačkog nasilja i participacije.

Upitnik je završen u aprilu 2012. godine i sva pitanja sastavljena u ova tri kluba objedinjena su u jedinstven upitnik, koji je zatim poslat svim klubovima na razmatranje i komentarisanje. Tokom maja 2012. godine upitnik je podeljen u 10 mesta širom Srbije: Beograd, Niš, Užice, Novi Sad, Zrenjanin, Vrbas, Loznica, Zaječar, Kraljevo i Prijepolje. Ispitanici su bili deca i mladi oba pola, od 12 do navršених 18 godina starosti (neki od ispitanika su nam bili učenici trećih razreda srednje škole, među kojima je bilo i onih s navršених 18 godina, koje nismo hteli ni mogli da isključimo sa školskih časova na kojima su vršena anketiranja, pa smo tako i njih uvrstili u uzorak). Budući da nam je stalo da ovim istraživanjem prikupimo podatke od što više raznih grupa dece i mladih, podelili smo ovaj upitnik i deci i mladima koji žive u domovima za decu bez roditeljskog staranja, romskoj deci i mladima, onima koji žive ili rade na ulici, kao i deci i mladima sa smetnjama u razvoju.

Ukupno smo prikupili i obradili 1358 popunjenih upitnika, od čega je 660 ispitanika (48,6%) bilo muškog pola, 693 ženskog (51%), dok je za 5 ispitanika pol nepoznat. Prosečan uzrast ispitanika bio je 15 godina. Ukupno 0.9% ispitanika izjavilo je da ne živi sa roditeljima odnosno starateljima, budući da su smešteni u institucijama za alternativnu brigu o deci ili žive i rade na ulici.

Nakon obrade upitnika i dobijanja rezultata istraživanja, svaka grupa je diskutovala o dobijenim rezultatima, izdvojila one koje su smatrali najznačajnijima, te na temelju te analize sastavila svoje preporuke. Kad su sve grupe završile ovaj posao, njihovi rezultati i

preporuke objedinjeni su u veliki zajednički izveštaj, koji je takođe prošao kroz analizu i komentare u svakoj od tri grupe dece i mladih. Time je ceo ovaj proces uspešno priveden kraju i nastao je ovaj izveštaj koji je sad pred vama.

Pomoć u pripremi izveštaja pružili su nam voditelji grupa, koji su nas vodili i usmeravali kroz ceo ovaj obiman posao. Podršku su nam pružili Centar za prava deteta, Koalicija za monitoring prava deteta u Srbiji, organizacija Save the Children i Kancelarija Vlade Republike Srbije za ljudska i manjinska prava, koja je pokazala razumevanje za važnost uključivanja dece u proces izveštavanja pred Komitetom za prava deteta.

Svi pojmovi koji su u tekstu upotrebljeni u muškom gramatičkom rodu obuhvataju muški i ženski rod lica na koja se odnose.

2. OSTVARIVANJE PRAVA DETETA NA ZDRAVLJE

2.1. INFORMISANOST O SAVETOVALIŠTIMA ZA DECU I MLADE

Prvo pitanje koje smo postavili našim vršnjacima u ovoj oblasti odnosilo se na informisanost o postojanju zdravstvenog savetovališta u mestu u kome žive. Rezultati koje smo dobili ukazuju da 31,1% ispitanika ne znaju da li u njihovom mestu postoji savetovalište za decu i mlade, a 44,0% zna da postoji, ali ne zna gde se tačno nalazi. Samo 15% dece zna da navede gde se nalazi savetovalište za mlade. Kao što se moglo očekivati, sa godinama raste broj onih koji su upoznati s postojanjem savetovališta, ali ni na jednom uzrastu nema više od 23% dece i mladih koji umeju da navedu gde se kod njih nalazi savetovalište.

Najznačajniji rezultati:

- Svaki treći ispitanik ne zna da li postoji savetovalište za decu i mlade u mestu u kome žive, a svaki drugi ne zna gde se tačno nalazi savetovalište.
- 4/5 mladih ne bi znalo da pronađe savetovalište ukoliko bi im to bilo potrebno.

2.2. NAVIKE U ISHRANI DECE I MLADIH

Budući da smatramo da je pravilna i kvalitetna ishrana od izuzetno velikog značaja za zdravlje dece i mladih, zanimalo nas je da vidimo kakve su navike naših vršnjaka u pogledu zdrave ishrane. U tu svrhu napravili smo spisak namirnica, za koje smo zamolili naše ispitanike da daju ocenu o tome koliko često ih jedu odnosno piju. Ocenu 1 su davali ako neku namirnicu uopšte ne konzumiraju, a ocenu 5 ako je unose svakog dana. Kad smo izračunali prosečnu ocenu učestalosti konzumiranja svih tih namirnica, dobili smo sledeću rang listu:

1. voće - 4.27
2. mlečni proizvodi - 4.23
3. povrće - 4.18
4. slatkiši - 4.07
5. meso - 3.87
6. gazirana pića - 3.31
7. brza hrana - 3.22
8. riba - 2.55
9. kafa - 2.02
10. energetska pića - 1.92

Kao što vidimo, naši vršnjaci izjavljuju da najčešće konzumiraju voće, povrće i mlečne proizvode, u proseku nekoliko puta nedeljno. Međutim, zabrinjava činjenica da 25,3% dece i mladih često pije energetske napitke (najmanje nekoliko puta mesečno), 28,7% često pije kafu, a 43,2% ribu ne jede nikada ili je jede veoma retko.

Ostali dobijeni rezultati:

- 54,3% dece i mladih jede meso nekoliko puta nedeljno, 22,2% njih meso jede svaki dan, a 6,9% meso uopšte ne jede ili jede veoma retko;
- 41,5% dece i mladih ribu jede nekoliko puta mesečno, a 13,4% ribu jede nekoliko puta nedeljno ili svaki dan;
- 15,3% dece i mladih ne zadovoljava svoje potrebe za voćem, jer ga jede nekoliko puta mesečno, vrlo retko ili nikada; 54,9% dece i mladih jede voće svaki dan, a 28,1% nekoliko puta nedeljno;
- 81,6 % dece i mladih jede povrće svaki dan ili nekoliko puta nedeljno, 10,6% dece i mladih jede povrće svega nekoliko puta mesečno, a vrlo retko ili nikada 6,0%;

- 18,6% dece i mladih jede brzu hranu svaki dan, 25,3% nekoliko puta nedeljno, 24,4% nekoliko puta mesečno, dok 29,8% izjavljuje da brzu hranu jedu vrlo retko ili nikada;
- 81,7% dece i mladih mlečne proizvode jede svaki dan ili nekoliko puta nedeljno, 9,7% samo nekoliko puta mesečno, a vrlo retko ili nikada njih 7,3%;
- 45,2% dece i mladih slatkiše jede svaki dan, 31,1% njih nekoliko puta nedeljno, 13,1% nekoliko puta mesečno, dok 9,4% dece i mladih slatkiše jede vrlo retko ili nikada;
- 54,3% ispitanice dece i mladih nikada ne pije kafu, dok 12,5% kafu pije svaki dan;
- 49,3% dece i mladih gazirana pića pije svaki dan ili nekoliko puta nedeljno, 21,6% nekoliko puta mesečno, a 27,4% gazirana pića pije vrlo retko ili nikada;
- 44,4% dece i mladih nikada nije probalo energetske napitke, a 27,8% ih pije vrlo retko.

Nema posebno značajnih razlika među polovima u pogledu konzumacije određenih namirnica, osim što devojčice nešto češće:

- jedu povrće svaki dan (53,2% Ž, 45,3% M);
- jedu slatkiše svaki dan (48,6% Ž, 42% M);
- piju kafu svaki dan (15,9% Ž, 9,1% M).

Prilično zanimljive rezultate o navikama u ishrani kod dece i mladih dobili smo kad smo uporedili dobijene rezultate prema uzrastu ispitanika:

- Sa godinama blago raste konzumacija mesa (svakodnevna konzumacija raste od 21,3% kod najmlađih godišta do 29,7% kod najstarijih).
- Sa godinama blago opada konzumacija ribe, osim u kategoriji "nekoliko puta mesečno", gde raste sa 31,5% na 51,5%.
- Sa godinama znatno opada svakodnevna konzumacija voća (sa 73,2% na 43,6%), dok u kategoriji "nekoliko puta nedeljno" raste od 15% na 33,7%, a u kategoriji "nekoliko puta mesečno" sa 5,5% na 13,9%.
- Sa godinama opada svakodnevna konzumacija povrća (sa 65,4% na 51,5%), ali raste konzumacija nekoliko puta nedeljno (sa 20,5% na 34,7%).
- Sa godinama ukupan procenat onih koji jedu brzu hranu svakodnevno ili nekoliko puta nedeljno raste sa 27,6% na 45,5%; sa druge strane, ukupan procenat onih koji je uzimaju nikad ili vrlo retko opada sa 36,2% na 24,8%.
- Zanimljivo je da konzumacija mlečnih proizvoda i slatkiša kroz ceo period adolescencije ostaje na približno istom nivou, bez obzira na godine.
- Pijenje kafe veoma raste sa godinama, pa tako ukupan procenat onih koji je piju svaki dan i nekoliko puta nedeljno raste sa 3,2% u petom razredu osnovne škole na 51,5% na trećoj godini srednje škole.
- Sa godinama se povećava svakodnevna konzumacija gaziranih napitaka (sa 9,4% na 21,8%).
- Sa godinama se znatno povećava konzumacija energetskih napitaka, a procenat onih koji ih nikad nisu probali opada sa 74,8% na 31,7%.

Najznačajniji rezultati:

- Deca i mladi izjavljuju da najčešće konzumiraju voće, povrće i mlečne proizvode.
- Deca i mladi više konzumiraju slatkiše, gazirana pića i brzu hranu nego ribu.
- Svako drugo dete voće jede svaki dan.
- Svako drugo dete jede meso nekoliko puta nedeljno, a svako peto jede meso svaki dan.
- Svako peto dete jede brzu hranu svaki dan, a svako četvrto nekoliko puta nedeljno.
- Svako drugo dete jede mlečne proizvode svaki dan.
- Skoro svako drugo dete slatkiše jede svaki dan, a svako treće nekoliko puta nedeljno.
- Konzumacija mlečnih proizvoda i slatkiša kroz ceo period adolescencije ostaje na približno istom nivou, bez obzira na godine.
- Skoro svako osmo dete pije energetske napitke svaki dan ili nekoliko puta nedeljno.

2.3. INFORMISANOST DECE I MLADIH O ZDRAVSTVENIM PITANJIMA

Interesovalo nas je i gde se deca i mladi najčešće informišu o stvarima bitnim za svoje zdravlje (opasnost upotrebe droge, alkohola i duvana, zdrava ishrana, kontracepcija, itd.). Evo koji su njihovi najvažniji izvori informacija:

1. roditelji – 54,7%
2. škola – 42%
3. internet – 33,7%
4. mediji – 27,1%
5. vršnjaci – 20,4%
6. zdravstvene institucije – 17,2%
7. ostalo – 2,4%

Posebno izdvajamo činjenicu da se o ovim stvarima bitnim za zdravlje samo 17,2% dece i mladih informiše u zdravstvenim institucijama, odnosno 42% u školi.

Devojčice se o zdravlju nešto češće nego dečaci informišu u školi (45,9% Ž, 37,6% M), dok u pogledu korišćenja drugih izvora informacija nema značajnijih razlika među polovima. Sa godinama upadljivo opada značaj informisanja o zdravstvenim pitanjima preko roditelja (sa 71,7% na 44,6%), kao i preko zdravstvenih institucija (sa 33,9% na 8,9%). Umesto roditelja i zdravstvenih institucija, srednjoškolcima glavni izvori informacija postaju: internet (sa 11,8% među 12-godišnjacima na 52,5% među 17-godišnjacima), škola (sa 26% na 49,5%), mediji (sa 14,2% na 38,6%) i vršnjaci (sa 7,9% na 37,6%).

Najznačajniji rezultati:

- Deca i mladi se o stvarima bitnim za zdravlje informišu na prvom mestu od roditelja, zatim u školi, a na trećem mestu preko interneta.
- Zabrinjava činjenica da se o stvarima bitnim za zdravlje najmanji broj dece i mladih informiše u zdravstvenim institucijama, a da više od polovine ne doživljava školu kao mesto informisanja o ovim stvarima.
- Svaki peti ispitanik se o stvarima bitnim po svoje zdravlje informiše od vršnjaka.
- Više od polovine dece i mladih se o zdravlju informiše kod roditelja.
- Sa godinama deci i mladima internet zamenjuje roditelje na prvom mestu po važnosti kao izvor informacija o zdravlju.

Upitali smo naše vršnjake da procene koliko su informisani o psihoaktivnim supstancama, zaštiti od trudnoće, polno prenosivim bolestima, poremećajima ishrane i očuvanju psihičkog zdravlja, pa smo tako dobili malu rang listu koja govori o tome koliko poznaju te teme - broj u zagradi označava ukupan procenat onih koji su rekli da su o toj temi dovoljno, prilično ili odlično informisani:

1. psihoaktivne supstance (91,2%)
2. zaštita od trudnoće (77,3%)
3. polno prenosive bolesti (75,8%)
4. poremećaji ishrane (74%)
5. očuvanje psihičkog zdravlja (70,6%)

Ovde želimo da istaknemo činjenicu da 22,6% dece i mladih smatra da o polno prenosivim bolestima ne znaju ništa ili znaju vrlo malo, kao i to da njih 27,6% smatra da ne znaju ništa ili znaju vrlo malo o očuvanju psihičkog zdravlja. Devojčice se izjašnjavaju da su mnogo bolje nego dečaci upućene u zaštitu od neželjene trudnoće (o čemu je prilično ili odlično informisano 62,9% Ž i 48,7% M), te o poremećajima ishrane (55,4% Ž, 41% M). Kao kod pitanja o savetovalištim, i ovde sa godinama raste informisanost mladih o ovim pitanjima.

Najznačajniji rezultati:

- Svako treće dete navodi da ne zna ništa ili zna jako malo o poremećajima ishrane.
- Oko 1/4 dece i mladih ne zna ništa ili zna jako malo o očuvanju reproduktivnog i psihičkog zdravlja.
- 1/5 dece i mladih ne zna ništa ili zna jako malo o zaštiti od neželjene trudnoće.

2.4. STAVOVI DECE I MLADIH O BOLESTIMA ZAVISNOSTI

Zanimali su nas i neki stavovi i procene naših vršnjaka u vezi sa porocima kao što su alkohol, duvan, droga i igre na sreću. Tako smo dobili rezultat da se 48,8% dece i mladih slaže sa tvrdnjom *"Ako poželim da kupim alkohol, uvek mogu da nađem mesto gde me prodavac neće ništa pitati o mojim godinama."*, dok se 34,1% ne slaže s tim. Očekivano, deca i mladi sa godinama sve bolje znaju gde mogu da kupe alkohol bez pitanja prodavca o uzrastu, pa to zna čak 80,2% 17-ogodišnjaka, za razliku od 12-ogodišnjaka kod kojih tu informaciju zna 12,5% njih.

Procenat od 15,4% dece i mladih se slaže sa tvrdnjom da *"Poneka zapaljena cigareta u mojim godinama nije neki veliki problem, jer pušenje može da se drži pod kontrolom."*, dok se njih 83,3% ne slaže sa tim. Dok tu nema značajnih razlika među polovima, broj onih koji smatraju da je pušenje problem značajno opada sa uzrastom (sa 90,6% na 53,5%).

Procenat od 45,4% tinejdžera se slaže s tvrdnjom *"Nikako ne razumem zašto neki ljudi imaju potrebu da veštački menjaju stanje svesti pomoću raznih supstanci."*, dok se njih 34,3% s time ne slaže, iskazujući tako razumevanje za menjanje stanja svesti. Dečaci pokazuju više razumevanja za menjanje stanja svesti nego devojčice (38,9% M, 29,3% Ž). Zanimljivo je da sa godinama opada razumevanje za menjanje stanja svesti (sa 40,2% na 29,8%).

Procenat od 13,4% mladih se slaže sa tvrdnjom *"Marihuanu bi trebalo legalizovati jer ne predstavlja veći problem od alkohola."*, dok se njih 72% s time ne slaže. Dečaci u većoj meri podržavaju legalizaciju marihuane (16,7% M, 10,4% Ž). Prilično neočekivano, dok sa godinama opada razumevanje mladih za menjanje stanja svesti, istovremeno raste podrška legalizaciji marihuane (sa 6,3% u osnovnoj na 23,7% u srednjoj školi).

Procenat od 46,5% ispitanika se slaže sa tvrdnjom *"Klađenje i kockanje su u mojoj generaciji poprimili zabrinjavajuće razmere."*, dok se sa ovim ne slaže njih 31,9%. Oba pola su po tom pitanju saglasna, a sa godinama veoma raste zabrinutost dece i mladih zbog problema kockanja i klađenja među vršnjacima (sa 26% na 67,3%).

Najznačajniji rezultati:

- Skoro polovina dece i mladih zna gde mogu da kupe alkohol, a da ih prodavci ne pitaju ništa o godinama.
- 1/3 dece i mladih razume zašto ljudi imaju potrebu da veštački menjaju stanje svesti.
- Svako osmo dete smatra da marihuanu treba legalizovati.
- Skoro polovina dece i mladih smatra da su klađenje i kockanje u njihovoj generaciji poprimili zabrinjavajuće razmere, a 1/3 se s ovim ne slaže.

2.5. PREPORUKE DECE I MLADIH ZA UNAPREĐENJE ZDRAVLJA VRŠNJAKA

- Otvaranje savetovališta za decu i mlade u opštinama gde ne postoje.
- Kontinuirani rad na promociji savetovališta, informisanje dece i mladih o njihovom postojanju i uslugama koje nude mladima.
- Bolje informisanje dece i mladih o opasnostima poremećaja ishrane, očuvanju reproduktivnog zdravlja i zaštiti od trudnoće.
- Veće angažovanje škole i zdravstvenih institucija u edukaciji dece i mladih o stvarima bitnim za zdravlje.
- Bolje korišćenje interneta za zdravstvenu edukaciju dece i mladih, naročito na srednjoškolskom uzrastu.
- Bolja edukacija dece i mladih o važnosti zdrave ishrane, o štetnosti kafe, slatkiša, gaziranih pića, brze hrane.
- Udaljavanje kioska brze hrane od škola, davanje podsticaja otvaranju prodavnica zdrave hrane, otvaranje školskih kantina u kojima bi bili pripremani zdravi obroci.
- Zabrana prodaje i reklamiranja energetskih pića maloletnicima.
- Pojačana kontrola prodaje alkohola i cigareta maloletnicima, povećanje kazne za one koji krše ovu zakonsku odredbu, insistiranje na primeni već postojećeg zakona.
- Uvođenje češćih inspeksijskih kontrola koje će proveravati prisustvo maloletnika u kladionicama, veće kazne za one koji krše ovu zakonsku odredbu, insistiranje na primeni već postojećeg zakona.
- Pojačanje edukacije dece i mladih o opasnostima od bolesti zavisnosti, uz korišćenje interesantnih i zanimljivih metoda poput razgovora sa bivšim zavisnicima i sl.

3. OSTVARIVANJE PRAVA DETETA NA OBRAZOVANJE

Obrazovanje je svakako jedna od nezaobilaznih tema kad govorimo o ostvarivanju prava deteta u našoj zemlji, pa smo zato u našem upitniku ponudili neke stavove pomoću kojih smo hteli da vidimo kako naši vršnjaci iz svog ugla procenjuju situaciju u toj oblasti. Posebno nas je zanimalo koliko su zadovoljni kvalitetom i primenjivošću znanja koje stiču u školi, radom nastavnika, kvalitetom školskih udžbenika, organizovanošću nastave i drugim pitanjima bitnim za ostvarivanje prava na kvalitetno obrazovanje.

Tako smo, između ostalog, dobili rezultat da se 70,8% dece i mladih slaže s tvrdnjom *"Zadovoljava me kvalitet znanja koje stičem u školi."*, dok se sa tim ne slaže 15,9%, a 11,6% nema stav o tom pitanju. Devojčice su ovde u proseku nešto zadovoljnije kvalitetom znanja nego dečaci (74,6% Ž, 66,7% M). Ovde treba primetiti da sa godinama primetno opada zadovoljstvo učenika kvalitetom znanja koje dobijaju u školi (sa 82,7% na 61,4%).

Procenat od 60,3% mladih se slaže sa tvrdnjom *"U školi je svakom učeniku pružena prilika da napreduje do svojih krajnjih mogućnosti."*, dok se sa tim ne slaže njih 25,2%, a 12,4% nema stav o tome. Zadovoljstvo prilikama koje škola pruža za napredovanje prema individualnim mogućnostima izrazito opada sa uzrastom (sa 74% na 48,6%).

Skoro polovina ispitanika (48,7%) se slaže sa tvrdnjom *"Nastavnici na časovima obrađuju gradivo na način koji motiviše i podstiče učenike da se uključe u rad."*, dok se sa tim ne slaže 31,5% mladih, uz 17,7% neodlučnih. Primetno je da sa uzrastom znatno opada zadovoljstvo načinom na koji nastavnici obrađuju školsko gradivo (sa 70,1% na 40,6%).

Procenat od 61,3% dece i mladih je saglasno s tvrdnjom *"Većinu znanja koje steknem u školi imam priliku da primenim i iskoristim u svakodnevnom životu."*, dok se sa tim ne slaže 22,5%, a 13,9% nema stav. I ovde je primetno da sa uzrastom dolazi do izrazitog opadanja zadovoljstva primenjivošću školskog znanja (sa 74,8% na 49,5%).

Skoro polovina dece i mladih (48,9%) se slaže s tvrdnjom *"Nastavni sadržaji i gradivo koje obrađujemo u školi bliski su mojim interesovanjima."*, dok se sa tim ne slaže 27,7%, a njih 20% nema stav o ovome. Ovaj stepen zadovoljstva sa početnih 64,6% takođe primetno opada sa uzrastom.

Procenat od 46,1% dece i mladih se saglasilo sa tvrdnjom *"Zadovoljan/na sam kvalitetom školskih udžbenika."*, a 25,8% mladih se ne slaže sa tim, uz dosta visok procenat od 22,9% neodlučnih. Sa uzrastom veoma izrazito opada zadovoljstvo kvalitetom školskih udžbenika (sa 66,9% na 30,7%).

Procenat od 46,5% se slaže s tvrdnjom *"Ono što čujem od nastavnika i školskog osoblja dosta utiče na moje stavove o raznim životnim pitanjima."*, dok se 28% ne slaže sa tim, a 22,7% mladih nema stav. Ovaj uticaj nastavnika na stavove učenika prilično opada sa uzrastom (sa 60,6% na 42,6%).

Procenat od 29,3% naših vršnjaka se slaže s tvrdnjom *"Postoje korisniji načini da provodim svoje vreme nego da sedim na časovima."*, dok se sa tim ne slaže skoro polovina (48,6%), a stav o ovome nema njih 18,3%. Dečaci se više slažu s ovom tvrdnjom (33,9% M, 25,3% Ž). Sa godinama provedenim u školi znatno raste slaganje učenika sa ovim mišljenjem (sa 21,3% na 34,6%).

Procenat od 37,6% dece i mladih je saglasno sa tvrdnjom *"Fizičko vaspitanje u školi je loše organizovano pa zato od njega nema koristi."*, dok se sa tim ne slaže 45,8%, a

14,1% nema stav o tome. Slaganje s ovim mišljenjem se vidno povećava sa uzrastom (sa 30,7% na 54,4%).

Više od polovine dece i mladih (51,4%) smatra tačnom tvrdnju "*Nastavnici su često nemoćni da uspostave disciplinu na času.*", dok se sa tim ne slaže 28,2%, a 18,3% nema stav. Za razliku od ostalih stavova u ovom delu upitnika, ovde nema tako velikih promena sa uzrastom, ali je ipak moguće primetiti da tokom vremena blago raste slaganje s ovim mišljenjem (sa 48% na 56,5%).

Na prvi pogled, ovde dobijeni rezultati koji se odnose na kvalitet obrazovanja u proseku oslikavaju prilično zadovoljstvo dece i mladih obrazovnim sistemom u Srbiji. Međutim, sa druge strane veoma je upadljivo da tokom odrastanja bitno opada zadovoljstvo dece i mladih obrazovnim sistemom, i to u gotovo svim elementima koje smo ispitivali. Što su naši vršnjaci stariji i samostalniji u razmišljanju, i što više imaju svest o svojim ličnim potrebama, sve su manje zadovoljni onim što im nudi postojeći školski sistem. To se posebno značajno ispoljava u pogledu zadovoljstva kvalitetom školskih udžbenika, načinom rada nastavnika i primenjivošću stečenih znanja.

Najznačajniji rezultati:

- Skoro 3/4 dece i mladih je zadovoljno kvalitetom znanja koje dobijaju u osnovnoj i srednjoj školi. Ovo zadovoljstvo vremenom opada, ali se i pri kraju srednje škole zadržava na nivou od oko 60%. To nam se učinilo kao prilično neočekivan i iznenađujući rezultat, za koji ovo istraživanje nije moglo da pruži odgovarajuće objašnjenje, pa smatramo da bi u tu svrhu trebalo organizovati dodatna istraživanja.
- Većina dece i mladih smatra da u školi imaju priliku da napreduju u skladu sa svojim mogućnostima. Međutim, pri kraju srednje škole oni koji tako misle prestaju da budu većina. Vrlo slično se dešava i sa zadovoljstvom učenika primenjivošću znanja stečenih u školi - što su deca starija, manje su zadovoljna, pa pri kraju srednje škole broj zadovoljnih padne ispod 50%.
- Zadovoljstvo učenika radom nastavnika opada sa 70% u osnovnoj školi na 40% u srednjoj.
- Oko polovine dece i mladih se izjašnjava da je školsko gradivo blisko njihovim interesovanjima, a taj procenat se takođe smanjuje sa uzrastom.
- Kvalitetom školskih udžbenika je u proseku zadovoljna 1/2 učenika. Taj procenat opada sa 2/3 u osnovnoj školi na manje od 1/3 u srednjoj.
- Približno svaki treći učenik smatra da bi vreme provedeno u školi bilo korisnije utrošiti negde drugde.
- Broj učenika nezadovoljnih kvalitetom nastave fizičkog vaspitanja raste sa 1/3 u osnovnoj na više od 1/2 u srednjoj školi.
- Polovina učenika smatra da nastavnici danas nemaju dovoljan autoritet za održavanje discipline na času.
- Nešto manje od polovine dece i mladih se izjašnjava da stvari koje čuju od nastavnika u školi imaju uticaj na formiranje njihovih stavova o raznim stvarima.
- Na uzrastu od 12 do 18 godina školskim sistemom je zadovoljno u proseku oko polovine ili nešto preko polovine dece (u većini pitanja između 45 i 60%), ali taj procenat vrlo primetno opada što su ispitani učenici stariji, informisaniji i svesniji svojih potreba, a najupadljivije opada u pogledu zadovoljstva kvalitetom školskih udžbenika.

3.1. PREPORUKE DECE I MLADIH ZA UNAPREĐENJE KVALITETA OBRAZOVANJA

- Redovna i poboljšana edukacija nastavnika, povećanje broja sati provedenih na seminarima za profesore, provera koliko ta znanja primenjuju u radu sa decom.
- Edukacija nastavnika na teme: kako motivisati učenike za rad, kako da koriste radionice, debate, rad po grupama i druge oblike interaktivnog rada.
- Smanjenje pukog memorisanja školskog gradiva i učenja napamet.
- Poboljšanje nastavnih sadržaja tako što će se izbaciti nepotrebno i ono što nema praktičnu upotrebu.
- Modernizacija udžbenika kako bi bili zanimljiviji, savremeniji i deci razumljiviji.
- Uključivanje dece i mladih u reformu školskog gradiva, kako bi nastavni sadržaji bili u većoj meri u skladu s njihovim interesovanjima.
- Izgradnja fiskulturnih sala u školama gde ih nema, poboljšanje opremljenosti i higijenskih uslova u postojećim salama, bolje osmišljavanje časova fizičkog kako bi stvarno imali efekta na fizičku spremnost i zdravlje učenika.
- Vraćanje autoriteta školi i nastavnicima tako što će se veća težina dati disciplinskim merama i ocenama iz vladanja.
- Rad sa roditeljima kako bi i oni shvatili svoj deo odgovornosti za vaspitanje i sticanje radnih navika svog deteta, a ne da samo dolaze u školu da intervenišu za podizanje ocene svom detetu.
- Kampanja za stvaranje takve društvene klime u kojoj će obrazovanje deci biti stvarno važno, a sticanje znanja zanimljivo.

4. OSTVARIVANJE PRAVA DETETA NA BEZBEDNOST I ŽIVOT U KULTURI NENASILJA

U ovom delu istraživanja nas je zanimalo koje su sve vrste neprijatnosti, nasilja i narušavanja privatnosti naši vršnjaci doživeli od strane roditelja/staratelja, kao i u vezama s partner(k)om, ukoliko su ih imali. Pri tome nas je posebno zanimalo koliko često su doživeli fizičko kažnjavanje, te da li ga i koliko opravdavaju. Takođe, želeli smo da saznamo koliko bezbednim deca i mladi doživljavaju okruženje u kome se svakodnevno kreću, kao i to koliko su oni sami podložni agresivnom i nasilnom reagovanju u određenim situacijama.

4.1. BEZBEDNOST I PRIVATNOST DECE I MLADIH U ODNOSU SA RODITELJIMA/STARATELJIMA

Što se tiče roditelja/staratelja, dobijeni su sledeći rezultati:

- uvrede i ponižavanja doživelo je 13,3% dece i mladih;
- 16,9% dece i mladih doživelo je da im roditelji proveravaju telefonske pozive i poruke;
- 7,1% dece i mladih doživelo je da im roditelji/staratelji proveravaju komunikaciju preko i-mejla i Fejsbuka;
- 40,1% dece i mladih doživelo je ograničenja izlazaka kao vaspitnu meru od strane svojih roditelja/staratelja;
- 29,9% dece i mladih je izjavilo da su ih roditelji/staratelji udarili i da za to vide neko opravdanje, dok je njih 6,6% iskusilo i roditeljske udarce za koje nisu videli povod ni opravdanje;
- 38,7% dece i mladih izjavilo je da im se ništa od navedenog nije desilo u krugu porodice.

Roditelji/staratelji više ograničavaju izlaske devojčicama nego dečacima (44,4% Ž, 35,8% M). U pogledu učestalosti drugih oblika kontrole od strane roditelja/staratelja nema značajnijih razlika među polovima.

Primitili smo da što su deca starija, to se manje roditelji/staratelji interesuju za njihovu komunikaciju preko i-mejla i Fejsbuka, pa tako procenat zainteresovanih roditelja/staratelja opada sa 11,8% na 4%. S druge strane, što su deca starija, to im roditelji/staratelji češće ograničavaju izlaske (sa 31,5% na 44,6%). Što se tiče ostalih mera roditeljske kontrole, nema značajnih promena sa uzrastom.

Najznačajniji rezultati:

- Oko 40% roditelja/staratelja kažnjava decu ograničavanjem izlazaka, a oko 30% udaranjem.
- Oko 17% roditelja/staratelja proverava telefonsku komunikaciju svoje dece, dok samo njih 7% ispoljava zainteresovanost za njihovu internet komunikaciju.
- Što su deca starija, roditelji im manje proveravaju telefone i Fejsbuk, ali im češće ograničavaju izlaske.

4.2. BEZBEDNOST I PRIVATNOST DECE I MLADIH U INTIMNIM VEZAMA

Kad su u pitanju odnosi sa partner(k)om, 35,7% ispitanika se izjasnilo da nisu dosad bili u vezi. Oni koji jesu, imali su u tim vezama sledeća iskustva:

- uvredu i poniženja od strane momka ili devojke doživelo je njih 11,7%;
- 17,3% je doživelo da im momak ili devojka proverava mobilni telefon;

- njih 9,9% je doživelo da im partner(ka) proverava poruke preko i-mejla i Fejsbuka, pri čemu je njih 1,5% imalo iskustvo zloupotrebe svog i-mejla ili Fejsbuk profila od strane osobe s kojom su bili u vezi;
- 3,2% dece i mladih se požalilo da im njihov momak ili devojka ograničava izlaske i druženje sa drugim vršnjacima;
- 3,8% dece i mladih je prijavilo da ih je partner/ka udario/la sa razlogom, a njih 3,5% bez razloga;
- 34,5% dece i mladih izjavilo je da im se ništa od ovog nije događalo u vezi.

Veoma je zanimljivo da je više dečaka nego devojčica izjavilo da je doživelo udaranje s razlogom od strane partnera u vezi (6,1% M, 1,6% Ž). U pogledu učestalosti drugih oblika nasilnog ponašanja u vezi nisu se pojavile značajnije razlike među polovima.

Sa godinama raste broj raznih neprijatnih iskustava u intimnim vezama među mladima, ali to možemo smatrati očekivanim zato što sa uzrastom prirodno raste i broj veza koje mladi imaju - sa 32,3% nekakvog iskustva u ljubavnim vezama među osnovcima, do 94,1% iskustva sa vezama među učenicima treće godine srednje škole.

Najznačajniji rezultati:

- Svakom šestom ispitaniku je partner/ka proveravao/la telefon, a svakom desetom i-mejl ili Fejsbuk.
- Uvrede od strane momka ili devojke je doživela 1/9 dece i mladih.
- Oko 3-4% dece i mladih koristi fizičko nasilje prema svom momku ili devojci i ograničava mu/joj slobodu izlazaka.
- Oko trećine ispitane dece i mladih nije dosad imalo dečka/devojku. Druga trećina njih je bila u nekoj vezi ali bez loših iskustava, dok je preostala trećina iskusila neki oblik nasilja ili zloupotrebe u vezi.

4.3. DOŽIVLJAJ BEZBEDNOSTI ŽIVOTNOG OKRUŽENJA DECE I MLADIH

Na pitanje o tome koliko bezbedno naši vršnjaci doživljavaju svoje okruženje dobili smo sledeće odgovore:

- dom u kome žive doživljava bezbednim 86% dece i mladih;
- školu bezbednom doživljava njih 47,4%;
- kraj u kome žive (kvart, deo naselja) oseća bezbednim 43,1% dece i mladih;
- mesto u kome žive smatra bezbednim 20,3% dece i mladih;
- 29% dece i mladih doživljava bezbednim mesta na koja obično izlaze;
- na kraju, bilo je i 3,6% onih koji ne doživljavaju dovoljno bezbednim nijedno od navedenih okruženja.

Devojčice se osećaju nešto malo bezbednije u školi nego dečaci (50,6% Ž, 44,2% M). S druge strane, dečaci se dosta bezbednije od devojaka osećaju u kvartu (48% M, 38,7% Ž) i u mestu (26,7% M, 14,3% Ž) u kome žive. Osećaj bezbednosti se kod dece i mladih vremenom menja samo u pogledu bezbednosti na mestima za izlaske, gde sa godinama raste sa 20,5% na 36,6%, dok ni u jednom drugom okruženju nema značajnije promene osećaja bezbednosti tokom odrastanja.

Školu doživljava bezbednom 50,4% dece i mladih koji nisu doživeli otimanje novca, odnosno 33,3% onih koji su više puta bila žrtve otimanja novca. Na vrlo sličan način, školu doživljava bezbednom 51,9% onih koji nisu doživeli da ih neko udari van kuće, nasuprot 35,9% onih koji su više puta udareni van kuće. Pokazalo se da niti iskustvo žrtve otimanja novca, niti iskustvo sa dobijanjem batina van kuće nemaju značajnijeg uticaja na doživljaj bezbednosti mesta u kojima deca i mladi žive i na koja izlaze, već utiču samo na doživljaj bezbednosti škole. Iz toga možemo zaključiti da se upravo u školi dešava najveći broj doživljenih neprijatnosti u vezi sa tučama i otimanjem para.

Zanimljivo je da su dobijeni rezultati pokazali da nema bitne razlike u pogledu doživljaja bezbednosti roditeljskog doma između dece i mladih koja su dobijala batine od roditelja i one koja nisu. Ovo istraživanje nije otkrilo šta zapravo utiče na doživljaj bezbednosti doma.

Najznačajniji rezultati:

- Više od polovine dece i mladih se ne oseća bezbedno u školi.
- Većina iskustava dece i mladih sa otimanjem novca i sa fizičkim nasiljem doživljenim van kuće dešava se u okviru škole.
- Više od 2/3 dece i mladih ne doživljava bezbednim mesta na koja izlaze.
- Svako deveto dete iz nekog razloga izjavljuje da se ne oseća bezbedno kod kuće.
- Doživljavanje fizičkog kažnjavanja od strane roditelja nije u jasnoj vezi s osećanjem bezbednosti kod kuće, budući da je podjednak procenat dece i mladih koji se (ne) osećaju bezbednim kod kuće i među onima koje su roditelji fizički kažnjavali i među onima koje nisu.

U vezi sa bezbednošću interesovalo nas je i koje vrste neprijatnosti deca doživljavaju u svom okruženju. Dobili smo sledeću rang listu najčešćih neprijatnosti (brojka u zagradi označava ukupan procenat onih koji su bar jednom iskusili taj događaj):

1. uvrede od strane vršnjaka (76,8%)
2. namerno oštećenje imovine (56,4%)
3. uznemiravanje preko telefona (50,7%)
4. ponižavanje zbog svojih uverenja i sklonosti (47,4%)
5. uvrede od strane nastavnika (46,6%)
6. dobijanje batina van kuće (38,9%)
7. uznemiravanje preko interneta (35,5%)
8. ponižavanje zbog fizičkog izgleda (33%)
9. otimanje novca (20,3%)
10. otimanje užine (13,6%)
11. napad oružjem (7,6%)

Dečaci imaju više iskustva sa dobijanjem batina van kuće (47,5% M, 30,8% Ž) i češće su napadnuti oružjem (11,3% M, 4,2% Ž). Sa druge strane, devojčice su nešto češće doživele uvrede od strane vršnjaka (81,8% Ž, 71,7% M) i češće su uznemiravane preko telefona (54,2% Ž, 46,9% M).

Deca tokom odrastanja doživljavaju primetan porast broja uvreda od strane vršnjaka (sa 71,6% na 82,3%), kao i velik porast broja uvreda od strane profesora (sa 34,6% na 58,5%). Što su starija, deca češće doživljavaju i poniženja zbog ličnih verovanja i mišljenja (sa 40,2% na 55,4%). Sa godinama se udvostručuje uznemiravanje preko telefona (sa 31,5% na 60,5%) i interneta (sa 22,8% na 47,6%). U pogledu učestalosti ostalih neprijatnih iskustava nema bitnijih uzrasnih razlika.

Najznačajniji rezultati:

- Polovina ispitane dece i mladih doživela je neprijatnosti i uznemiravanja preko telefona, a oko trećina preko interneta.
- Više od polovine dece i mladih doživelo je da neko namerno ošteti njihove stvari i imovinu.
- Dve petine dece i mladih je doživelo da ih neko udari na nekom javnom mestu (van kuće).
- Jedna petina dece i mladih doživela je nasilno oduzimanje novca.
- Svaki deveti dečak bio je žrtva napada uz upotrebu oružja.

4.4. SPREMNOST DECE I MLADIH NA PRIMENU NASILJA

Postavili smo i jedno pitanje koje je trebalo da nam pokaže na koje vrste agresivnog reagovanja su naši vršnjaci spremni kad ih neko iznervira. Evo dobijenih odgovora:

- na osobu koja ih iznervira izvikalo bi se 36,5% dece i mladih;
- takvu osobu bi povredilo psihički (javno poniženje, izopštenje iz društva i sl.) njih 13,6%;
- toj osobi bi u nastupu besa oštetilo vredne stvari 1,8% ispitanika;
- osobu koja ih iznervira bi lično fizički napalo njih 15,8%, dok bi 3,2% bili spremni i da pošalju druge da udare tu osobu;
- 33,2% dece i mladih se izjasnilo da bi se u takvim situacijama uzdržali od agresivnih reakcija.

Na kraju, bilo je i 14,7% onih koji nisu mogli da procene kako bi reagovali prema drugoj osobi u slučaju da ih iznervira.

Devojčice su nešto sklonije da se izviču na onoga ko ih iznervira (40,4% Ž, 32,4% M), dok su dečaci znatno spremniji da udare (25% M, 7,1% Ž).

Sa godinama kod dece i mladih izrazito raste sklonost da se izviču na onoga ko ih iznervira (sa 19,7% na 50,5%), a udvostručuje se i spremnost da ga udare (sa 10,2% na 19,8%), dok se sa druge strane prepolovljuje spremnost da pređu mirno preko konflikta (sa 45,7% na 24,8%).

Najznačajniji rezultati:

- U slučaju sukoba s nekim, 1/5 dece i mladih je spremna da toj osobi fizički naudi, lično ili uz pomoć drugih.
- Jedna trećina bi svoj bes ispoljila vikanjem na osobu s kojom je u sukobu.
- Jedna trećina bi gledala da izbegne konflikt.
- Sa godinama se kod dece smanjuje strpljenje za uzdržavanje od agresivnih reakcija.

4.5. PREPORUKE DECE I MLADIH ZA UNAPREĐENJE BEZBEDNOSTI I KULTURE NENASILJA

- Pokrenuti široku kampanju menjanja opšte društvene klime u pravcu smanjene tolerancije na nasilje, kroz popularisanje i nagrađivanje pozitivnih primera, kao i jasnu javnu osudu i kažnjavanje loših primera.
- Osmisliti posebne programe rada sa dečacima u cilju smanjenja agresivnosti, povećanja tolerantnosti i izmene shvatanja njihove muške uloge i rodnog identiteta, kako bi se među dečacima smanjio vršnjački pritisak da se ponašaju grubo i netolerantno.
- Poboljšati bezbednosnu situaciju u školama postavljanjem kamera i angažovanjem odraslih da se brinu za bezbednost (školski policajac, domar).
- Mnogo više aktivirati i angažovati nastavnike da vode računa o bezbednosnoj situaciji među učenicima u školi.
- Programe i radionice o nenasilju i interkulturalnom obrazovanju trebalo bi preispitati i prilagoditi tako da budu efikasniji nego što su sada, jer ima dosta prostora za poboljšanje u tom pogledu.
- Uvesti psihološke radionice i službe podrške deci i mladima koji su bili žrtve težih oblika vršnjačkog nasilja (prebijanje, otimanje novca, bullying), možda i u obliku mreže vršnjačke podrške.
- Uvesti psihološke radionice za kontrolu besa među decom i mladima.
- Pokrenuti kampanju među decom i mladima o opasnostima davanja lozinke svog i-mejl i Fejsbuk naloga drugim ljudima.
- Edukovati roditelje o elektronskoj komunikaciji njihove dece (Fejsbuk i mobilni telefon), kako bi znali da prepoznaju prave opasnosti i kako bi naučili da poštuju privatnost dece i mladih.

5. OSTVARIVANJE PRAVA DETETA NA NEDISKRIMINACIJU

Našim vršnjacima koji su učestvovali u istraživanju ponudili smo i jedan niz različitih stavova da nam kažu koliko se s njima slažu, kako bismo videli kako izgleda vrednosni sistem današnje dece i mladih i koliko je kroz njega ostvareno njihovo pravo da ne budu diskriminirani. Uz svaki ovde naveden stav, u zagradi su navedeni: ukupan procenat dece i mladih koji se s tim stavom uglavnom ili u potpunosti slažu / ukupan procenat onih koji se s tim stavom uglavnom ili uopšte ne slažu / ukupan procenat neodlučnih i nevažjećih.

1. *"S obzirom na veličinu, drugi narodi nisu dali toliko značajnih ljudi kao moj."* (slažem se 29,3% / ne slažem se 34,6% / nemam stav 36,1%)

Dečaci se nešto više slažu s ovom tvrdnjom (33,5% M, 25% Ž). Sa godinama znatno raste slaganje sa ovom tvrdnjom (sa 19,7% na 31,7%).

2. *"Svaka nacija treba da živi sama u svojoj državi, bez mešanja sa drugima."* (slažem se 25,7% / ne slažem se 55,1% / nemam stav 19,3%)

Dok je stepen slaganja s ovom tvrdnjom sličan kod oba pola, devojčice u većoj meri iskazuju neslaganje (60,6% Ž, 49,4% M). Ovaj stav se ne menja značajnije sa uzrastom.

3. *"Ne bi mi smetalo da budem u vezi s nekim druge nacionalnosti."* (slažem se 56,7% / ne slažem se 21,8% / nemam stav 21,5%)

Ovde nema bitnije razlike među polovima, ali sa godinama znatno raste slaganje s tom tvrdnjom (sa 43,3% među osnovcima na 61,4% među srednjoškolicima).

4. *"Onaj ko je drugačije veroispovesti od većine nije potreban svom narodu."* (slažem se 11,8% / ne slažem se 66,4% / nemam stav 21,7%)

Dečaci su skloniji ovom stavu: s tim se slaže 15,1% M i 8,8% Ž, a ne slaže se 59,8% M i 72,4% Ž. Sa godinama opada slaganje s ovom tvrdnjom (sa 16,5% na 8%).

5. *"Ljudi koji ne veruju u Boga nisu u stanju da razlikuju dobro i zlo."* (slažem se 23% / ne slažem se 49,9% / nemam stav 27,1%)

Kod ovog stava nisu se ispoljile neke značajnije rodne razlike, ali sa godinama znatno opada slaganje sa tom tvrdnjom (sa 27,6% na 15,8%).

6. *"Muškarac koji ne navija za neki sportski klub nije kompletna ličnost."* (slažem se 15,3% / ne slažem se 68,3% / nemam stav 16,5%)

Dečaci su skloniji ovom stavu: s tim se slaže 19,8% M i 11,1% Ž, a ne slaže se 61% M i 75,2% Ž. Ovde nema bitnih razlika prema uzrastu.

7. *"Osobe oštećenog sluha i govora ne bi trebalo da se sporazumevaju rukama na javnom mestu."* (slažem se 7% / ne slažem se 79,7% / nemam stav 13,3%)

Dok je stepen slaganja s ovom tvrdnjom otprilike sličan kod oba pola, devojčice pokazuju veće neslaganje (85,1% Ž, 73,9% M). Ni ovde nema bitnih razlika prema uzrastu.

8. *"Osobe homoseksualne orijentacije imaju pravo da se bave javnim poslom."* (slažem se 33,3% / ne slažem se 34,3% / nemam stav 32,4%)

Devojčice znatno više podržavaju ovaj stav: s tim se slaže 41,3% Ž i 25,1% M, a ne slaže se 27,4% Ž i 40,9% M. Sa godinama znatno raste slaganje mladih sa tom tvrdnjom (sa 28,4% na 48,6%).

9. *"HIV pozitivne osobe treba da imaju pravo na redovno obrazovanje u našim školama."* (slažem se 48,9% / ne slažem se 19% / nemam stav 32,1%)

Devojčice nešto više podržavaju ovaj stav (54,1% Ž, 43,8% M). Sa godinama znatno raste slaganje sa tim stavom (sa 48,8% na 61,3%).

10. *"Homoseksualnost je bolest koju treba lečiti, pa makar i silom."* (slažem se 36% / ne slažem se 36,4% / nemam stav 27,6%)

Dečaci se mnogo više podržavaju ovaj stav: s tim se slaže 44,5% M i 28% Ž, a ne slaže se 26,2% M i 45,8% Ž. Sa godinama приметно opada slaganje sa tom tvrdnjom (sa 37% na 26,7%).

11. *"Radi nacionalnih interesa bilo bi opravdano primorati zdrave žene da rode decu."* (slažem se 19,5% / ne slažem se 50% / nemam stav 30,4%)

Dečaci su mnogo skloniji ovom stavu: s tim se slaže 24,7% M i 14,7% Ž, a ne slaže se 39,8% M i 59,6% Ž. Ovde nema bitnijih promena sa uzrastom.

12. *"Ženama treba da budu dostupna sva odgovorna mesta u državi i biznisu."* (slažem se 67,9% / ne slažem se 10,5% / nemam stav 21,6%)

Očekivano, devojčice znatno više podržavaju ovaj stav (77,5% Ž, 58,2% M). Sa godinama izrazito raste opšte slaganje među mladima s ovom tvrdnjom (sa 58,3% na 81,2%).

13. *"Priča o ljudskim pravima je pomodarija uvezena sa Zapada."* (slažem se 14,2% / ne slažem se 33,7% / nemam stav 52,1%)

Dečaci su skloniji ovom stavu: s tim se slaže 19,6% M i 9,1% Ž, a ne slaže se 29,4% M i 37,5% Ž. Ovde se nisu ispoljile značajne uzrasne razlike.

14. *"Pripadnici bele rase su sposobniji i napredniji od ostalih."* (slažem se 11,2% / ne slažem se 63,8% / nemam stav 25%)

Dečaci su skloniji i ovom stavu: s tim se slaže 15% M i 7,7% Ž, a ne slaže se 57,9% M i 69,2% Ž. Sa godinama blago opada slaganje sa tom tvrdnjom (sa 14,9% na 8,9%).

15. *"Mladi koji idu na programe nevladinih organizacija mogu biti iskorišćeni za špijunažu."* (slažem se 14,5% / ne slažem se 37,2% / nemam stav 48,3%)

Dečaci ovde ispoljavaju nešto malo veće slaganje nego devojčice (17,4% M, 11,8% Ž), dok sa uzrastom nema nekih bitnijih promena u vezi s ovim stavom.

16. *"Radije se družim sa vršnjacima koji imaju više para i kvalitetnije se oblače."* (slažem se 4,9% / ne slažem se 80,8% / nemam stav 14,4%)

Devojčice iskazuju veće neslaganje sa ovom tvrdnjom (85,6% Ž, 75,9% M). Uzrasne razlike nisu značajne.

17. *"Slušanje muzike na stranom jeziku je znak manjka patriotizma."* (slažem se 8,6% / ne slažem se 70,5% / nemam stav 20,8%)

Dečaci su skloniji ovom stavu: s tim se slaže 12,8% M i 4,6% Ž, a ne slaže se 63,2% M i 77,6% Ž. Nema bitnijih razlika u odnosu na uzrast.

18. *"Ne bi mi smetalo da sa mnom u odeljenju budu deca sa invaliditetom."* (slažem se 66,4% / ne slažem se 14% / nemam stav 19,6%)

Devojčice se više slažu sa ovim stavom (71,5% Ž, 61,2% M), dok u odnosu na uzrast nema većih razlika.

19. *"Odlični učenici su najčešće nezanimljive ličnosti koje vode dosadan život."* (slažem se 18,9% / ne slažem se 63,7% / nemam stav 17,5%)

Dečaci su nešto skloniji ovom stavu: s tim se slaže 21,9% M i 15,9% Ž, a ne slaže se 57% M i 70% Ž. Sa godinama raste slaganje s ovom tvrdnjom (sa 12,5% na 20,8%).

20. *"Onaj ko često misli drugačije od većine vršnjaka verovatno je problematičan lik."* (slažem se 15,2% / ne slažem se 60,5% / nemam stav 24,3%)

Dečaci više podržavaju ovaj stav: s tim se slaže 18,8% M i 11,8% Ž, a ne slaže se 51,7% M i 68,9% Ž. Sa uzrastom ne dolazi do značajnijih promena u ovom stavu.

Ako ovako dobijene podatke prikažemo kao rang listu, gledano po ukupnom procentu dece i mladih koja podržavaju negativne stavove o nekoj populaciji, dobijamo sledeću sliku (brojka u zagradi označava ukupan procenat negativnih stavova):

1. osobe drugačije seksualne orijentacije (36%)
2. ateisti (23%)
3. pripadnici drugih nacionalnosti - generalno (21,8%)
4. HIV pozitivni (19%)
5. odlični učenici (18,9%)
6. muškarci koji nisu navijači (15,3%)
7. oni koji misle drugačije od većine (15,2%)
8. polaznici programa NVO (14,5%)
9. osobe sa invaliditetom (14%)
10. sunarodnici drugačije veroispovesti (11,8%)
11. pripadnici drugih rasa (11,2%)
12. žene (10,5%)
13. oni koji slušaju muziku na stranom jeziku (8,6%)
14. osobe oštećenog sluha i govora (7%)
15. osobe lošijeg materijalnog stanja (4,9%)

Napominjemo da su ovo rezultati dobijeni bez pominjanja konkretnih nacionalnih manjina.

Najznačajniji rezultati:

- U odnosu na prethodno slično istraživanje, koje je 2005. godine realizovala Dečja mreža "Živeti zajedno" uz podršku Pestalozzi fondacije iz Švajcarske, značajno je povećan broj dece i mladih koji nemaju stav o ljudskim pravima (sa 40 na oko 50%), što govori o tome da postojeći programi edukacije o toj temi nisu efikasni i da ih nema dovoljno. Posledica toga je da polovina dece i mladih u Srbiji ne zna šta da misli o ljudskim pravima.
- U odnosu na pomenuto istraživanje od pre 7 godina, broj dece i mladih koji podržavaju ideju etnički čiste države je povećan (sa 22 na 26%).
- Jedna petina dece i mladih bi radi nacionalnih interesa odobrila primoravanje zdravih žena da rode decu.
- Jedna četvrtina dece i mladih u Srbiji smatra da su ateisti osobe bez morala, koje nisu u stanju da razlikuju dobro i zlo.
- Svako deveto dete smatra belu rasu superiornijom od ostalih.
- Manje od polovine ispitane dece i mladih smatra da njihovi HIV pozitivni vršnjaci imaju pravo na redovno obrazovanje u našim školama.
- Jedna trećina dece i mladih ne misli da ženama treba da budu dostupna odgovorna mesta u državi i biznisu.
- Ima dosta dece i mladih koji nemaju povoljno mišljenje o svojim vršnjacima koji ostvaruju odličan uspeh u školi, i taj procenat u starijim uzrastima raste.
- Procenat od 43% dece i mladih ne zna šta da misli o svojim vršnjacima koji idu na programe NVO (to je pitanje s najvećim procentom neopredeljenih posle pitanja o ljudskim pravima).
- Skoro 1/2 dečaka su veoma neprijateljski nastrojeni prema osobama drugačije seksualne orijentacije, a samo 1/4 pokazuje tolerantnost po tom pitanju. Kod devojčica je situacija potpuno obrnuta: 1/4 njih neprijateljski doživljava osobe drugačije seksualne orijentacije, a skoro 1/2 devojčica je bez takvih predrasuda.
- Dečaci su generalno izrazito netolerantniji od devojčica po mnogim pitanjima i stavovima, ali se njihova netolerantnost smanjuje sa godinama.

5.1. PREPORUKE DECE I MLADIH ZA SMANJENJE DISKRIMINACIJE

- Organizovati upoznavanje dece i mladih s osnovnim pojmovima iz oblasti ljudskih prava, i to kroz neki edukativni program koji bi im se obraćao generacijski bliskim jezikom. Ovo bi trebalo da se uvede kao obavezan deo školskog programa.
- Snimiti obrazovnu TV seriju i objaviti neki priručnik gde bi se na pristupačan način deci i mladima objašnjavala ideja o ljudskim pravima.
- Osmisliti zanimljive aktivnosti i programe kojima bi se smanjila netrpeljivost prema osobama drugačije seksualne orijentacije i prema ateistima, naročito na mlađim uzrastima.
- U školu i u medije treba uvesti više interkulturalnih sadržaja, kako bi se povećalo poznavanje drugih nacionalnosti koja žive u Srbiji, ali na pristupačan, savremen i atraktivan način, a ne samo kroz folklor i stare narodne običaje.
- Organizovati programe edukacije o rodnoj ravnopravnosti, a posebno o ravnopravnosti u partnerskim odnosima i vezama među mladima.
- Pokrenuti široku kampanju vrednovanja školskog uspeha i sticanja znanja kao poželjnih kvaliteta i društvenih vrednosti.

6. OSTVARIVANJE PRAVA DETETA NA ZAŠTITU OD VRŠNJAČKOG NASILJA

6.1. SPREMNOST DECE I MLADIH DA PRIJAVE DOŽIVLJENO VRŠNJAČKO NASILJE

U ovom istraživanju nas je zanimalo i da vidimo kome bi deca i mladi prijavili ako dožive fizičko, psihičko ili seksualno nasilje od strane svojih vršnjaka. Većina dece i mladih bi u tom slučaju imala najviše poverenja u roditelje (73,5% kaže da bi prijavilo roditeljima, dok 25,3% ne bi), zatim u policiju (33,4%), razredne starešine (27,8%), svoje drugove i vršnjake (27%), školskog psihologa (19,9%) itd. Malo njih bi se odlučilo da to prijavi nekom drugom (6,6%), mali broj kaže da to nikome ne bi prijavili (4,9%), a najmanje dece i mladih kaže – medijima (2,8%).

Roditeljima bi doživljeno nasilje mnogo češće prijavile devojčice (82,7% Ž, 63,6% M). Dečaci češće nego devojčice ne bi prijavili nikome (8% M, 2% Ž). Sa godinama se prepolovljuje spremnost dece i mladih da prijave doživljeno nasilje razrednom starešini (sa 39,4% na 21,8%). Takođe, znatno se smanjuje spremnost da prijave roditeljima (sa 81,9% na 63,4%), dok se spremnost da prijave nasilje školskom psihologu smanjuje trostruko (sa 35,4% na 12,9%). S druge strane, utrostručuje se spremnost da prijave nasilje drugovima i vršnjacima (sa 14,2% na 47,5%). Sa godinama se može primetiti i porast sklonosti da se pretrpljeno nasilje prećuti i ne pominje nikome (sa 1,6% na 7,9%).

Najznačajniji rezultati:

- Pri odlučivanju kome bi prijavili fizičko, psihičko ili seksualno nasilje od strane svojih vršnjaka, većina dece i mladih najviše poverenja ima u roditelje (njih 3/4), znatno manje u policiju, razredne starešine, drugove i školskog psihologa (oko 30%), a postoji i izvestan, iako mali, broj dece i mladih (oko 5%) koji ne bi nikome prijavili vršnjačko nasilje.
- Na starijim uzrastima se gubi poverenje u školske psihologe i razredne starešine, a smanjuje se i spremnost na poveravanje roditeljima, dok znatno raste spremnost na poveravanje vršnjacima.

6.2. PREDLOZI DECE I MLADIH ZA SMANJENJE VRŠNJAČKOG NASILJA

Postavili smo našim vršnjacima i jedno otvoreno pitanje, gde je trebalo da sami upišu svoje predloge za smanjenje vršnjačkog nasilja, ukoliko ih imaju. Ubedljivo najveći broj dece i mladih (njih ukupno 75) predložio je uvođenje strožih kazni, a odmah zatim povećano obezbeđenje u vidu školskih policajaca (37) i sigurnosnih kamera na svakom koraku (30). Nešto manji broj dece i mladih (njih 27) predlaže da se uvede više radionica na tu temu, kao i da roditelji obrate malo više pažnje na decu, bolje ih vaspitavaju i "nauče ih kako da se ponašaju" (25). Jedan broj dece i mladih rešenje vidi u većem angažovanju profesora, psihologa i pedagoga, i njihovom razgovoru sa decom koja vrše nasilje (20), a neki u većem broju predavanja, kako za učenike, tako i za roditelje (12). Ima i onih koji su za radikalne mere, kao što su izbacivanje iz škole (8) ili fizičko kažnjavanje (8).

Neka deca i mladi misle da bi trebalo da se uvedu uniforme u škole da ne bi dolazilo do omalovažavanja među vršnjacima (3); da nadležni obrate pažnju na vršnjačko nasilje u školi (2); da nastavnici obraćaju više pažnje na učenike (2); da se ismejavanje ozbiljno kažnjava (2); da se na časovima malo više priča o nasilju u školi (2); da se poveća svest

dece i mladih o tome da su svi jednaki (2); da se poveća broj časova građanskog vaspitanja (2); da se stvore programi gde će se deca družiti a ne svađati (2); da je potrebna reforma školstva (2); podizanje svesti i vraćanje na prave vrednosti (2); više fizičkih aktivnosti i sl.

Navodimo ovde još neke dobijene predloge:

- bolji entuzijazam profesora;
- da deca ne obraćaju pažnju i da ignorišu napadača;
- da svi pokušaju da izbegavaju sukobe i prijave to starijim ljudima koji bi to rešili na lep način;
- da u školi postoji neka organizacija gde će da se priča o tome;
- da se smanji diskriminacija prema Romima;
- da se otvori više ustanova i savetovališta u gradu;
- da se uvede u redovan raspored jedan čas nedeljno protiv nasilja, i da na tom času budu svi prisutni kao i na građanskom vaspitanju;
- da se više priča o tome, kako bi deca stekla hrabrost da prijave nasilje;
- kada bi se način rada pojedinih nastavnika promenio ili kada bi se u društveni krug primala deca druge vere, druge boje kože ili drugačije nacionalnosti (kada bi roditelji više uticali na decu da zanemare te razlike);
- medijator;
- prvo da se smanji nasilje u porodici;
- trebalo bi da se o tome vodi računa još dok su deca u vrtićima, jer kasnije društvo ima veliki uticaj.

Vidimo da je tek mali broj dece i mladih dao odgovore orijentisane na zbližavanje, promovisanje prijateljstva i organizovanje zajedničkih aktivnosti. Jedan deo ispitanih veruje da se vršnjačko nasilje može objasniti nedovoljnim obraćanjem pažnje školstva i samih profesora, te da bi reforma sistema školstva i veća zainteresovanost profesora bili veliki korak ka rešenju. Neki misle da bi pri sprečavanju vršnjačkog nasilja najviše pomogla edukacija u obliku raznih radionica, edukativnih filmova, sekcija i školskih programa.

Najmanji broj ispitanih rekao je da je koren problema u samoj deci koja vrše vršnjačko nasilje i da ih treba odvojiti od druge dece i mladih koja ne predstavljaju pretnju. Jedan od predloga bio je i da treba uvesti medijatora kad god dođe do konflikta ili zlostavljanja. Predlagani su i novi zakoni, a jedan od načina izbegavanja nasilja, po mišljenju neke dece i mladih, jeste ne ulaziti u rasprave ni sa kim. Bilo je i predloga da se prvo smanji nasilje u porodici. Ipak, ubedljivo najveći broj dece i mladih smatra da samo strože kazne i veći nadzor mogu da utiču na rešenje ovog problema.

Najznačajniji rezultati:

- Kada je reč o predlozima za smanjenje vršnjačkog nasilja, ubedljivo najveći broj dece predlaže uvođenje strožih kazni (75), a odmah zatim povećano obezbeđenje u vidu školskih policajaca (37) i sigurnosnih kamera na svakom koraku (30).
- Nešto manji broj dece predlaže da se uvede više radionica na tu temu (27), kao i da roditelji obrate malo više pažnje na decu, bolje ih vaspitavaju i "nauče ih kako da se ponašaju" (25).
- Jedan broj dece rešenje vidi u većem angažovanju profesora, psihologa i pedagoga i njihovim razgovoru sa decom koja se ponašaju nasilno (20), a neki u većem broju predavanja, kako za učenike, tako i za roditelje (12).

6.3. UČEŠĆE DECE I MLADIH U PROGRAMIMA ZA SMANJENJE VRŠNJAČKOG NASILJA

Naše vršnjake smo pitali i koliko su upoznati sa programima i radionicama za smanjenje nasilja, ima li toga u njihovoj školi i koliko su oni uopšte zainteresovani za to. Rezultati su pokazali da je više od 1/3 dece i mladih nezainteresovano za programe koji su bili sprovedeni u njihovim školama, a bave se smanjenjem vršnjačkog nasilja (35,1%). Nešto manje dece i mladih je učestvovalo u takvim programima (28,1%), dok je skoro svako četvrto dete reklo da takvih programa u njihovoj školi nije bilo (23,3%). Postoji i izvestan, iako mali, procenat dece i mladih koja ni ne znaju šta to zapravo znači (8,2%), što takođe ne ide baš u korist smanjenju vršnjačkog nasilja.

Najznačajniji rezultati:

- Oko 1/3 dece i mladih je nezainteresovano za programe smanjenja vršnjačkog nasilja koji su se sprovodili u njihovim školama.
- Svako četvrto dete kaže da takvih programa nije ni bilo, a postoje i deca, iako u malom broju (8%), koja ni ne znaju šta to zapravo znači.

6.4. STAVOVI DECE I MLADIH PREMA VRŠNJAČKOM NASILJU

U istraživanju smo ispitanoj deci i mladima ponudili i neke stavove o vršnjačkom nasilju, za koje nas je interesovalo u kolikoj meri će se složiti s njima. Tako smo dobili da je podjednak broj dece i mladih koji misle da se udarac ne mora uvek uzvratiti (43,3%) i onih koji smatraju da je glupo ne uzvratiti udarac ako te neko udari prvi (41,6%), dok 12% nema stav o tome. Sa godinama znatno raste slaganje sa tvrdnjom "*Ako te neko prvi udari, glupo je ne uzvratiti udarac.*" (sa 30,7% na 47,5%). Dečaci su dosta skloniji toj tvrdnji (s tim se slaže 48,2% M i 35,4% Ž, odn. ne slaže se 37,3% M i 49% Ž).

Oko 3/4 dece i mladih (73,8%) smatra da je probleme uvek moguće rešiti nenasilnim putem, dok njih 13,5% misli da je ponekad nasilje neophodno. Devojčice znatno više veruju u stav "*Mislim da uvek postoji način da se sukob reši drugačije, a ne nasiljem.*" (s tim se slaže 84,5% Ž i 62,2% M, a ne slaže se 7,1% Ž i 20,3% M).

Iako veliki broj ispitanika (27,5%) nema stav o ovoj temi, deca i mladi većinom smatraju da država nije u stanju da ih fizički zaštiti i da stoga sami treba da brinu o sebi (ukupno njih 45,2%). Svaki četvrti ispitanik (23,7%) se ne slaže sa tom tvrdnjom. Zanimljivo je primetiti da se sa godinama udvostručuje slaganje sa tvrdnjom "*Mladi treba da se sami zaštite zato što država nije u stanju da ih zaštiti.*" (porast sa 32,2% na 59,4%).

Njih 15,8% slaže se sa stavom "*Ako nas u školi budu učili izbegavanju nasilja, postaćemo nacija mlakonja.*"; s time se ne slaže njih 57,3%, dok 22,8% nema stav o tome. Sa godinama znatno raste slaganje s ovom tvrdnjom (sa 7,9% na 19,8%). Dečaci su ubeđeniji u taj stav (s tim se slaže 20,9% M i 10,8% Ž, a ne slaže se 52,9% M i 61,4% Ž).

Procenat od 22,3% dece i mladih misli da treba uzvratiti fizičkom silom ako nam neka osoba uputi ličnu uvredu, 17,2% nema stav o tome, a 57% se ne slaže sa tim. Dečaci se mnogo češće slažu s tvrdnjom "*Opravdano je udariti nekog ako te uvredi.*" (s time se slaže 28,2% M i 16,5% Ž, odn. ne slaže 49,4% M i 64,4% Ž). Sa godinama blago raste slaganje s tom tvrdnjom (sa 15,7% na 21,8%).

Deo dece i mladih u Srbiji (42,9%) smatra da se ne govori dovoljno o seksualnom zlostavljanju i da ovoj temi treba dati još više značaja. 26,6% nema stav o tome, dok

26,9% misli da se o toj temi već previše govori i da devojčice oko toga prave problem bez pravog razloga. Po ovom pitanju veoma je primetna rodna razlika: dečaci se daleko više slažu s ponuđenom tvrdnjom "*Devojčice dižu suviše veliku galamu oko seksualnog uznemiravanja.*" (s tim se slaže 38,9% M i 15,4% Ž, a ne slaže se 31,2% M i 54% Ž).

Dobijeni rezultati su pokazali da je na mirno rešavanje sukoba spremno 85,1% dece i mladih koja su pohađala programe o nenasilju, u odnosu na 67,3% onih koji su izrazili nezainteresovanost za takve programe i 53,5% onih koji nisu informisani o tome. Isto tako, dok se 18,9% onih koji su pohađali programe o nenasilju slaže s tim da je opravdano udariti nekoga ako nas uvredi, s tim se slaže značajno više (27,9%) onih koji nisu zainteresovani za takve programe. Nadalje, treba primetiti i da, dok je 11,3% polaznika programa o nenasilju spremno da udari nekoga ko ih iznervira, za isto to je spremno duplo više onih koji su nezainteresovani za te programe (22,2%), kao i onih koji su neinformisani o njima (19,6%). Ovo sve bi moglo da ukazuje na to da programi o nenasilju do izvesne mere ipak postižu željeni efekat, ili da prosto na njih idu deca koja su već u startu više otvorena za nenasilan pristup.

Najznačajniji rezultati:

- Preko 40% dece i mladih misli da je glupo ne uzvratiti udarac ako te neko udari prvi.
- Oko 3/4 dece i mladih veruje u rešenja nenasilnim putem, a oko 15% njih smatra da je nasilje ipak neophodno.
- Skoro polovina dece i mladih smatra da država ne može da ih zaštiti i da sami treba da brinu o sopstvenoj zaštiti. Procenat dece i mladih koji ne veruju u zaštitu države raste sa oko 30% među osnovcima na skoro 60% među srednjoškolicima.
- Dok blizu 60% dece i mladih ne misli da će biti štetnih posledica ako ih u školi budu učili izbegavanju nasilja, ima i 15% onih koji veruju da će to dovesti do toga da postanemo "nacija mlakonja".
- Preko 20% dece i mladih misli da je opravdano udariti nekoga ko ih uvredi.
- Dečaci su generalno skloniji agresivnijim i ratobornijim reakcijama.
- Jedna četvrtina dece i mladih smatra da devojčice "dižu suviše veliku galamu" oko seksualnog nasilja, pri čemu se s time dečaci slažu daleko više nego devojčice.

6.5. PREPORUKE DECE I MLADIH ZA SMANJENJE VRŠNJAČKOG NASILJA

- Upoznati roditelje sa ovim izveštajem, kako bi bili svesni da su upravo oni ti u koje deca imaju najviše poverenja; edukovati ih kako bi znali na koji način mogu doprineti smanjenju vršnjačkog nasilja (da bi znali kome da dalje prijave nasilje i kako da postupe kad saznaju za takve pojave).
- Organizovati razne programe, edukacije i akcije koje podižu nivo svesti dece i mladih o važnosti prijavljivanja vršnjačkog nasilja, kako u školi, tako i van škole; uvesti smanjenje vršnjačkog nasilja kao obaveznu temu o kojoj se govori na časovima redovne nastave.
- Uvesti posebnu edukaciju o seksualnom nasilju.
- Osmisliti zanimljive programe (predstave, kratke filmove, akcije), koje mogu kreirati i sami učenici, a kasnije prezentovati to svojim vršnjacima u školi.
- Uvesti obaveznu edukaciju za sve radnike u školi na temu vršnjačkog nasilja.
- Omogućiti da prijavljivanje vršnjačkog nasilja bude lako i dostupno, kako u školi, tako i van nje.
- Osnivati školske klubove za borbu protiv nasilja, koje bi vodili učenici, uz podršku stručne službe.
- Uvesti nagrade za "dobro" ponašanje i kazne za vršnjačko nasilje, na nivou škole.
- Pojačati mere bezbednosti u školi (broj školskih policajaca i kamera u školama).
- Uvesti strožu zakonsku regulativu za vršnjačko nasilje.
- Uvesti sistemska rešenja (Strategija za borbu protiv vršnjačkog nasilja itd.), koja će se zaista i primenjivati u praksi, kako bi se deci i mladima vratilo poverenje u brigu i zaštitu države.
- Jačati međusektorsku saradnju (škola, policija, opština, socijalne službe).
- Jačati saradnju škola i NVO koje se bave tom temom i mogu ponuditi zanimljive programe i svoje iskustvo i znanje iz te oblasti.
- Poboljšati medijsku praćenost borbe protiv nasilja među decom i mladima.

7. OSTVARIVANJE PRAVA DETETA NA PARTICIPACIJU

Među pravima deteta čije ostvarivanje smo ispitivali u ovom istraživanju, pravo na participaciju nam je bilo posebno interesantno i značajno. Čini nam se da su u poslednje vreme deci i mladima u našoj zemlji otvorene mogućnosti za učešće u donošenju odluka na raznim nivoima, pa nas je zanimalo da ustanovimo kako to zaista izgleda u praksi. Zato smo u našem upitniku imali i pitanja koja su se odnosila na participaciju dece i mladih u porodici, školi, grupi vršnjaka, mestu u kome žive, a takođe i prilikom odlučivanja o državnim i svetskim problemima.

7.1. VAŽNOST KOJU DECA I MLADI PRIDAJU PARTICIPACIJI NA RAZNIM NIVOIMA

Rezultati koje smo dobili pokazuju da je našim vršnjacima najvažnije da se njihovo mišljenje uzme u obzir u porodici (75,7%) i vršnjačkoj grupi (62,3%), zatim školi (21,6%) i mestu u kome žive (18,3%), a najmanje u državi (13,3%) i svetu (9,9%). Ovo je donekle i očekivano, jer deca na ovom uzrastu još nemaju dovoljno razvijenu svest da nešto mogu da urade na širem planu. Međutim, ono što čudi i zabrinjava jeste činjenica da se ogromna većina dece i mladih, njih čak 4/5, izjasnila da im nije posebno važno da se njihovo mišljenje uvaži u školi, a to je ustanova gde provode veliki deo svog vremena i gde je veoma važno da bude ostvareno njihovo pravo na participaciju. Ovo istraživanje je pokazalo da su članovi učeničkih parlamenata u proseku skoro dvostruko zainteresovaniji za učešće u odlučivanju u školi nego ostali učenici. Ipak, i među parlamentarcima je procenat zainteresovanih za participaciju u školi prilično mali (36,7%) - drugim rečima, oko 2/3 članova učeničkih parlamenata uopšte nije suštinski zainteresovano za tu ulogu.

Učešće u donošenju odluka u porodici je mnogo bitnije devojčicama (82,8% Ž, 68,2% M), a bitnije im je i odlučivanje u grupi vršnjaka (66,1% Ž, 58,6% M). S druge strane, odlučivanje u državi je značajnije dečacima (17,1% M, 9,8% Ž). Sa godinama znatno raste značaj koji deca i mladi pridaju odlučivanju u porodici (sa 65,4% na 83,2%) i izrazito raste značaj odlučivanja u grupi vršnjaka (sa 50,4% na 83,2%).

Najznačajniji rezultati:

- Deci i mladima je najvažnije da se njihovo mišljenje uzme u obzir u porodici (to je važno za 3/4 dece) i vršnjačkoj grupi (važno za njih skoro 2/3).
- Deci i mladima je najmanje važno uzimanje u obzir njihovog mišljenja u pogledu stanja u naselju (18%), državi (13%) i svetu (10%).
- Učešće u odlučivanju u školi smatra važnim samo 1/5 dece i mladih.
- Zabrinjavajuće je da ni među članovima učeničkih parlamenata ne postoji dovoljno interesovanje za participaciju u školi, za koju je nezainteresovano skoro 2/3 parlamentaraca, pa se postavlja ozbiljno pitanje iz kojih razloga i motiva su se uopšte prihvatili članstva u parlamentu.

7.2. PARTICIPACIJA DECE I MLADIH NA RAZNIM NIVOIMA

Više od polovine dece i mladih kaže da ih, prilikom donošenja odluka u porodici, uvek pitaju za mišljenje (54,1%), 29,5% kaže da ih roditelji/staratelji konsultuju često, 9,7% retko, a nikada njih 3%, što je vrlo ohrabrujuć podatak. Štaviše, sa godinama značajno raste participacija dece i mladih u porodici, pri čemu ukupan broj onih koji uvek ili često učestvuju u porodičnom odlučivanju raste sa 72,4% na 90,1%. U školi je, nažalost, sasvim drugačije. Rezultati pokazuju da deca nisu dovoljno uključena u donošenje odluka u školi. Najmanji broj dece i mladih odgovorio je da ih uvek pitaju za mišljenje (10,8%),

23,6% kaže da se to dešava često, dok 40,2% kaže da se to dešava retko, a 20,8% - nikada. Očigledno je da ovde postoji ozbiljan problem za koji treba naći rešenje.

Dve trećine dece i mladih (67,9%) se izjasnilo da ih niko do sada nije pitao za mišljenje o važnim pitanjima za život u njihovim gradovima i opštinama. Oko četvrtine njih (25,6%) učestvovalo je u popunjavanju ankete o problemima dece i mladih u gradu, 3,1% je učestvovalo u javnim raspravama o problemima dece i mladih, samo 2,8% je bilo na sastancima sa predstavnicima opštine, dok je svega 0,7% odgovorilo da je učestvovalo na neki drugi način. Sa godinama se smanjuje isključenost dece i mladih iz odlučivanja u opštini, pa se tako broj onih koji nikad u tome nisu učestvovali ni u kom obliku smanjuje sa 75,6% na 58,4%. Budući da je pritom najčešći oblik participacije popunjavanje anketa i upitnika, učešće u opštinskim anketama značajno raste sa 11% na 39,6%.

Najznačajniji rezultati:

- Više od 4/5 dece i mladih kaže da ih, prilikom donošenja odluka u porodici, uvek ili često pitaju za mišljenje.
- S druge strane, rezultati pokazuju da deca i mladi nisu dovoljno uključeni u donošenje odluka u školi, pa tako preko 60% njih kaže da ih u školi pitaju za mišljenje vrlo retko ili nikad.
- Dve trećine dece i mladih je reklo da ih niko do sada nije pitao za mišljenje o pitanjima važnim za život u njihovim gradovima i opštinama.
- Najčešći oblik participacije dece i mladih na nivou opštine jesu ankete. Što su stariji, više im se nudi prilika da učestvuju u opštinskim anketama o raznim pitanjima, pa je tako tu mogućnost iskoristilo blizu dve petine 17-godišnjaka.
- Prilikom da svoje mišljenje kažu uživo na sastanku sa predstavnicima opštine imalo je svega oko 3% dece i mladih.

7.3. RAD UČENIČKIH PARLAMENTA

Na pitanje koliko su upoznati sa radom učeničkog parlamenta u svojim školama, oko trećine dece i mladih odgovorilo je da su nedovoljno informisani o radu parlamenta, ali da znaju da on postoji (36,3%). Jedna četvrtina ispitanih učenika kaže da ne znaju baš ništa o tome (26,1%). Takođe, jedna četvrtina se izjašnjava da je vrlo dobro ili odlično upoznata sa radom parlamenta, bez obzira na to da li su članovi ili ne (što čini ukupno 27,4% ispitane dece i mladih). Mali broj dece i mladih kaže da učenički parlament postoji "samo na papiru" (4,6%) ili da uopšte ne postoji (2,7%).

Najznačajniji rezultati:

- Oko 1/4 dece i mladih izjavljuje da je dobro upoznata sa radom učeničkog parlamenta u svojoj školi.
- Isto tako, 1/4 dece i mladih kaže da ne zna ništa o radu svog učeničkog parlamenta.
- Oko 7% dece i mladih kaže da učenički parlament kod njih postoji samo na papiru ili uopšte ne postoji.
- Ostala deca i mladi su uglavnom upoznati sa činjenicom o postojanju učeničkog parlamenta u svojoj školi, ali o njegovom radu ne znaju dovoljno.

7.4. PREPORUKE DECE I MLADIH ZA UNAPREĐENJE PARTICIPACIJE

- Edukacija dece od najranijih dana (od vrtića) o pravima koja imaju, ali i o tome kako da koriste ta prava i kako da izraze svoje mišljenje.
- Edukacija roditelja, zaposlenih u školi i šire javnosti o značaju prava deteta na participaciju, kampanje sa ciljem podizanja svesti o važnosti ovog prava (mediji, ulične akcije, promo materijal, brošure).
- Monitoring vlasti u pogledu otvorenosti za participaciju dece i mladih.
- Formiranje više sličnih tela kao što je učenički parlament na nivou škole, a van škole nešto poput "Saveta dece" koji će učestvovati u donošenju gradskih odluka.
- Organizovanje "otvorenih časova" ili "časova za učenike" koji bi bili posvećeni učeničkim pitanjima i mišljenjima.
- Postavljanje kutije za predloge i pitanja učenika u školama.
- Reforma obrazovnog sistema kako bi se, između ostalog, obrazovanjem deci pružila znanja i veštine koje će ih osposobiti za participaciju.
- Pozivanje dece i mladih na okrugle stolove, sastanke, razgovori sa njima, ili bar pitanje za mišljenje putem upitnika i anketa.
- Kreiranje sajta ili Fejsbuk grupe za dečja pitanja, mišljenja i predloge na nivou grada.
- Uvođenje obaveze da određeni broj razrednih časova mora da bude posvećen ovoj temi, i da se na njima ne završi sve na priči o participaciji, već da se participacija zaista primenjuje.
- Aktivno praćenje primene Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja; učenički parlament je jedino telo na nivou škole koje omogućava participaciju deci i nedopustivo je da ne postoji ili da postoji samo formalno.
- Uvođenje pravila o javnosti rada parlamenta (da predstavnici odeljenja treba da na razrednom času predstave svom odeljenju ono što je rađeno na sastancima parlamenta).
- Umrežavanje parlamenata iz različitih škola radi saradnje, zajedničkih akcija i razmene iskustava.
- Informisanje profesora o tome da članstvo u parlamentu treba da bude dobrovoljno i nezavisno od uspeha u školi.
- Stvaranje ohrabrujuće i prihvatajuće klime u školi, koja će učeničkom parlamentu stvarno omogućiti da kroz njega deca ostvare svoje pravo na participaciju.

8. ZAKLJUČAK

Od brojnih rezultata prikazanih u ovom izveštaju, posebno bismo želeli da izdvojimo i naglasimo sledeće zaključke:

- Deca i mladi najčešće konzumiraju voće, povrće i mlečne proizvode. Slatkiše, gazirana pića i brzu hranu konzumiraju više nego ribu.
- Deca i mladi se o stvarima bitnim za zdravlje informišu na prvom mestu od roditelja, zatim u školi, a na trećem mestu preko interneta. Sa godinama internet zamenjuje roditelje na prvom mestu po važnosti kao izvor informacija o zdravlju.
- Oko 1/4 dece i mladih ne zna ništa ili zna jako malo o očuvanju reproduktivnog i psihičkog zdravlja.
- Skoro polovina maloletnika zna gde mogu da kupe alkohol, a da ih prodavci ne pitaju ništa o godinama.
- Na uzrastu od 12 do 18 godina školskim sistemom je zadovoljno u proseku oko polovine ili nešto preko polovine dece (u većini pitanja između 45 i 60%), ali taj procenat vrlo primetno opada što su ispitani učenici stariji, informisaniji i svesniji svojih potreba. To je najupadljivije u pogledu zadovoljstva kvalitetom školskih udžbenika, koje opada sa 2/3 u osnovnoj školi na manje od 1/3 u srednjoj.
- Oko 40% roditelja/staratelja kažnjava decu ograničavanjem izlazaka, a oko 30% udaranjem.
- Trećina ispitane dece i mladih je iskusila neki oblik nasilja ili zloupotrebe u vezi.
- Više od polovine dece i mladih se ne oseća bezbedno u školi. Većina iskustava dece i mladih sa otimanjem novca i sa fizičkim nasiljem doživljenim van kuće dešava se u okviru škole.
- Polovina ispitane dece i mladih doživela je neprijatnosti i uznemiravanja preko telefona, a oko 1/3 preko interneta.
- Više od polovine dece i mladih doživelo je da neko namerno ošteti njihove stvari i imovinu.
- Dve petine dece i mladih je doživelo da ih neko udari na nekom javnom mestu (van kuće).
- Petina dece i mladih doživela je nasilno oduzimanje novca.
- Svaki deveti dečak bio je žrtva napada uz upotrebu oružja.
- U slučaju sukoba s nekim, 1/5 dece i mladih je spremna da toj osobi fizički naudi, lično ili uz pomoć drugih.
- Preko 40% dece i mladih misli da je glupo ne uzvratiti udarac ako te neko udari prvi.
- Oko 3/4 dece i mladih veruje u rešenja nenasilnim putem, a oko 15% njih smatra da je nasilje ipak neophodno.
- Skoro polovina dece i mladih smatra da država ne može da ih zaštiti i da sami treba da brinu o sopstvenoj zaštiti. Procenat dece i mladih koji ne veruju u zaštitu države raste sa oko 30% među osnovcima na skoro 60% među srednjoškolcima.
- Oko 1/3 dece i mladih je nezainteresovano za programe smanjenja vršnjačkog nasilja koji su se sprovodili u njihovim školama.
- Četvrtina dece i mladih smatra da devojčice "dižu suviše veliku galamu" oko seksualnog nasilja, pri čemu se s time dečaci slažu daleko više nego devojčice.
- Polovina dece i mladih nema nikakav stav o ljudskim pravima.
- Ideju etnički čiste države podržava 1/4 dece i mladih.

- Petina dece i mladih bi radi nacionalnih interesa odobrila primoravanje zdravih žena da rode decu.
- Četvrtina dece i mladih u Srbiji smatra da su ateisti osobe bez morala, koje nisu u stanju da razlikuju dobro i zlo.
- Manje od polovine ispitane dece i mladih smatra da njihovi HIV pozitivni vršnjaci imaju pravo na redovno obrazovanje u našim školama.
- Trećina dece i mladih ne misli da ženama treba da budu dostupna odgovorna mesta u državi i biznisu.
- Skoro 1/2 dečaka su veoma neprijateljski nastrojeni prema osobama drugačije seksualne orijentacije, a samo 1/4 pokazuje tolerantnost po tom pitanju. Kod devojčica je situacija potpuno obrnuta: 1/4 njih neprijateljski doživljava osobe drugačije seksualne orijentacije, a skoro 1/2 devojčica je bez takvih predrasuda.
- Dečaci su generalno izrazito netolerantniji od devojčica po mnogim pitanjima i stavovima, ali se njihova netolerantnost smanjuje sa godinama.
- Deci i mladima je najvažnije da se njihovo mišljenje uzme u obzir u porodici (to je važno za 3/4 dece) i vršnjačkoj grupi (važno za njih skoro 2/3).
- Učešće u odlučivanju u školi smatra važnim samo 1/5 dece i mladih, i samo 1/3 članova učeničkih parlamenata.
- Više od 4/5 dece i mladih kaže da ih, prilikom donošenja odluka u porodici, uvek ili često pitaju za mišljenje.
- Skoro 2/3 dece i mladih kaže da ih u školi pitaju za mišljenje vrlo retko ili nikad.
- Dve trećine dece i mladih je reklo da ih niko do sada nije pitao za mišljenje o pitanjima važnim za život u njihovim gradovima i opštinama.
- Četvrtina dece i mladih izjavljuje da je dobro upoznata sa radom učeničkog parlamenta u svojoj školi. Isto tako, 1/4 dece i mladih kaže da ne zna ništa o radu svog učeničkog parlamenta.

Kad uporedimo ove rezultate sa istraživanjima koja su tokom ranijih godina obavili članovi istih ovih grupa dece i mladih, izdvojili bismo sledeće trendove u odnosu na prethodni izveštaj dece i mladih Komitetu za prava deteta:

- Pogoršala se situacija u pogledu odnosa dece i mladih prema ljudskim pravima, jer im je ta ideja sada još manje bliska i poznata nego pre pet godina.
- Među decom i mladima se povećala podrška ideji o etnički čistoj državi.
- Među decom i mladima se povećala netolerantnost i spremnost na nasilje prema pripadnicima drugačije seksualne orijentacije.
- Dečaci su i dalje u značajnoj meri spremni da podrže nasilje.
- Participacija u školi je i dalje nedovoljna, a interesovanje učenika za učešće u odlučivanju u školi je alarmantno nisko.

I na kraju, želeli bismo da pomenemo da smo tokom proleća 2012. godine učestvovali i u konsultativnom procesu o Prednacrtu zakona o pravima deteta, putem fokus grupa koje smo organizovali među svojim vršnjacima. Organizovali smo 30 fokus grupa na kojima je učestvovalo 779 dece. Neki od komentara dobijenih na tim fokus grupama uticali su i na ovaj izveštaj, pa su nam tako deca i mladi skrenuli pažnju na ugrožavanje slobode mišljenja dece ateista u školama, što nas je kasnije podstaknulo da i taj problem istražimo našim upitnikom. Na ovim fokus grupama bilo je i nekih drugih komentara i predloga koji se poklapaju sa rezultatima ovog izveštaja:

- Deca i mladi su i na fokus grupama zahtevali da se pojača mreža zdravstvenih savetovališta, kao i njihova veća vidljivost.

- Jedan od jednoglasnih zaključaka bio je i zahtev za doslednom primenom zabrane ulaska maloletnicima u kladionice, što trenutno nije praksa. Pored pooštrene zakonske regulative vezane za ulazak dece u kladionice, predlaže se i pooštrena kontrola i uvođenje strogih kazni za prekršioce.
- Kao što ovaj izveštaj pokazuje, i na fokus grupama se ispostavilo da među decom i mladima postoje različiti stavovi o primeni telesnog kažnjavanja, pa je tako dosta učesnika fokus grupa izjavilo da odobrava neke blaže oblike vaspitanja pomoću nanošenja bola. No u svakom slučaju, svi daju prednost razgovoru sa detetom u odnosu na sve druge vaspitne metode, ali postoje razlike oko toga koliko to smatraju efikasnim.
- Deca i mladi su i na fokus grupama o Prednacrta zakona o pravima deteta izjavili da se njihovo mišljenje ne uvažava dovoljno van porodice i vršnjačke grupe, i želeli bi da češće imaju mogućnost da se izjašnjavaju o njima bitnim temama i pitanjima. Kao najefikasnije oblike iskazivanja svog mišljenja predlažu ankete i fokus grupe, dok su posebno pohvalili nastojanje autora Prednacrta zakona o pravima deteta da se obrate za mišljenje direktno onima kojih se zakon najviše tiče i istakli su ovo kao veoma dobar model za koji bi voleli da se ubuduće češće primenjuje.